

הרב עמוס סמואל

לעילוי נשמת
הרב ר' בנימין הרלינג הי"ד
איש חתן רב פעלים; גדול בתורה,
גדול באמתה וגדול בענוה.
נמנה עם אוהבי ארץ ישראל והלוחמים למענה.
שירת חייו של ר' בנימין - שנשמתו הייתה 'בדה כחמה,
חבוקה ודבוקה' בקב"ה, והוא, בשיעור קומתו,
'דמה לתמרי' - נדמה,
עת נרצח בודי עיבל על ידי בני עוולה,
בה דחול המועד סוכות,
כ' בתשרי, התשס"א
תנצב"ה

ח. בין תורה לתפילה (עיון בדעת ר' יוחנן ובדעת אמוראים אחרים)*

התורה והעיסוק בה מצד אחד, והתפילה וקיומה מצד אחר, הם יסודות מרכזיים בחיי עם ישראל. דבר זה הוא מן המפורסמות, ודומה כי אך למותר להביא לכך ראיות.

במאמר זה בכוונתנו להשוות בין חשיבות מעמדה של תורה לבין חשיבות מעמדה של תפילה, ולדון בשאלה 'הי מינייהו עדיף', קְשָׁאָה, התורה והתפילה, באות ערכים מתנגשים.

באשר להשוואה בין תורה לתפילה, מצאנו בדברי הרא"ה קוק, דברים אלה:

התפילה היא מלמטה למעלה. כיצד? מתוך אותו המעיין, המלא קדושה מבעית שבלבו, הרינו דולם, מצויאים את הרגשותיו העדינות מן הכח אל הפועל, מכוונים לרוממן ולשגבן, למהרן ולקדשן בקדושת המהרה העליונה... והגנו עולם, וכמה שיגדל שכלנו, כמה שיזדככו מדותינו... ככה זורחים יותר האורות המתגלים בנו ע"י הבעותינו התפילתיות...

* תשומת הלב שלנו במאמר זה תהיה למה ד'אמרי במערבא', לעניין הנושא 'בין תורה לתפילה' ובעיקר לדעת ר' יוחנן שהוא גדול אמוראי אי"י. חשוב להדגיש: דעת אמוראי ארץ ישראל מתבהרת לעתים על בסיס האמור בבבלי, לעתים על בסיס האמור בירושלמי, ולעתים - כמו במאמר שלפנינו לגבי עמדתו של ר' יוחנן - על בסיס השוואה בין האמור בבבלי לאמור בירושלמי. רוב המקורות במאמר שלפנינו הם מקורות מן התלמוד הבבלי.

ובתורה אנו עוסקים בשילובי חיים מלמעלה למטה; מרום פסגת השכל האלוקי, ממקור מחצב התורה, הננו לוקחים את מנות החיים והננו ממשיכים אותם בעוזו גדלם המלא כל היש, הגדול מכל קץ ותכלה, ומשרישים אותם עמוק בתוך מעמק מבעיותנו, ומבע הקודש שלנו, ביסוד חסנו, מתברך ברכת שמים, ע"י שפעת האורה הבאה לנו (עולת ראייה, חלק א', מבוא, עמ' יט-כ).

אחרי קוראנו דברים אלה, דומה כי אך למותר לדון בשאלה 'הי מינייהו עדיף', שהרי הן העיסוק בתורה והן היות האדם ניצב לפני בוראו לתפילה, מהווים בסיס להגעה לשלמות, ולכאורה אי אפשר לזה בלא זה.

לעניין זה של התורה והתפילה כערכים מרכזיים בחיי עם ישראל ראוי שניתן דעתנו לאמור בפרשת ואתחנן:

(ו) ושמרתם ועשיתם, כי היא חכמתם ובינתכם לעיני העמים, אשר ישמעון את כל החקים האלה, ואמרו רק עם חכם ונבון, הגוי הגדול הזה.
 (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו, כה' אלקינו, בכל קראנו אליו.
 (ח) ומו גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום (דברים ז, ו-ח).

דומה, כי פשוט הדבר, כי בפסוק ז באה לידי ביטוי התחושה של קרבת ה' אל עמו, שאמור העם לחוש בעצם האפשרות הפתוחה לפני כל אחד ואחד להתייצב לפני הקב"ה לתפילה. היותנו 'גוי גדול' בא אפוא לידי ביטוי כפול: מצד אחד בחוקים ובמשפטים הצדיקים שניתנו לנו ואשר אנו עוסקים בהם, ומצד אחר בזה שיש לנו אלוקים קרובים שאפשר להתפלל אליו, אלוקים הקרוב 'לכל אשר יקראהו באמת'.

ואף על פי כן, החיים מורכבים הם, ולעתים נוצרות סיטואציות המחייבות הכרעה בשאלה האם יש עדיפות לעיסוק בתורה, או שמא יש עדיפות לתפילת המתפלל.

נעייין תחילה בכמה מקורות מן התלמוד הבבלי, הרלוונטיים לעניין שאלה זו:

במסכת שבת (פרק א משנה ב) שנינו:

לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה, עד שיתפלל; לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדון, ואם התחילו - אין מפסיקין. מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפילה.¹

בגמרא (יא ע"א) נשאלה כאן שאלה, לגבי הנאמר 'ואין מפסיקין למנחה':

1. ראה דיון במשנה זו במאמרי 'על פרשנות המשנה בתלמוד הירושלמי', המאיר לארץ, מנחם אב התשס"א (48), עמ' 55-56.

הא תנא ליה רישא אין מפסיקין? (וגבי תפילה קיימינן, ולמה ליה למיהדר
למתי' ואין מפסיקין - רש"י)

והתשובה עליה:

סיפא אתאן לרבוי תורה (ומילתא אחריתי נקט - רש"י), דתניא: חברים שהיו
עוסקין בתורה מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפילה.

והוסיף על כך ר' יוחנן:

לא שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן אומנותן, אבל כגון אנו
(הואיל שנפסיק תורתנו לאומנתנו, כל שכן שנפסיק לתפילה - רש"י) -
מפסיקין לקריאת שמע ולתפילה.

מן הדברים עולה, כי באופן עקרוני, ערך העיסוק בתורה עולה על ערך
העיסוק בתפילה, אך בפועל תקפה העדפה זו רק לגבי אלה שתורתם
אומנותם. האחרים, הרי מפסיקים את תלמודם לצורכי חולין, ועל כן אין
הצדקה שלא יפסיקו את תלמודם כדי לשאת את תפילתם. מהדברים
עולה כי גם ר' יוחנן מסכים להעדפה העקרונית של עיסוק בתורה על פני
קיום תפילה.

להלן שני סיפורים אשר ציר הדיון בהם הוא השאלה אשר בה אנו
דנים: תפילה ותורה, איזו מהן, קיומה עדיף?

הסיפור הראשון:

רבא חוייה לרב המנונא, דקא מאריך בצלותיה; אמר 'מניחין חיי עולם (תורה) -
רש"י) תעסקין בחיי שעה' (תפילה צורך שעה היא, לרפואה לשלום ולמוונות -
רש"י), והוא סבר זמן תפילה לחוד, וזמן תורה לחוד (שבת י"א).

דומה כי מדברי רבא עולה בבירור העדפה לעיסוק בתורה; אכן מסתבר
שגם לדעתו אין להצדיק הימנעות מהפסקת הלימוד לשם תפילה למי
שאינו בדרגתו של ר' שמעון וחבריו, אך אין להאריך בתפילה יתר על
המידה, שכן בזה יש ביטול תורה. לעומתו, סבור רב המנונא, כפי הנראה,
שיש לראות את התורה והתפילה כשוות ערך; 'זמן תפילה לחוד, וזמן
תורה לחוד', ולכן אין לבוא בטרוניא כלפי מי שמאריך בתפילתו, ובוודאי
אין לראות בכך ביטול תורה.²

ועתה לסיפור השני:

ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא והוה עסקיה בשמעתא. נגה (= אחר)
לצלויי, והוה קא מסרבה (= ממטר לעמוד) ר' ירמיה. קרי עליה ר' זירא: 'מסור
אזע משמע תורה, גם תפילתו תועבה' (משלי כה, ז) (שם, שם).

גם מדברי ר' זירא עולה בבירור העדפה עקרונית לעיסוק בתורה.

2. ראה דברי הראיה קוק לסיפור זה, עולת ראיה, חלק א, מבוא, עמ' כ.

מסתבר כי ר' זירא מסכים לדעת ר' יוחנן כפי שהבאנוה לעיל - כי על אלה שאין תורתן אומנותן לקיים את חובת התפילה, ועליהם להפסיק את רצף תלמודם ולהתפלל - אולם אין להצדיק קטיעת ההקשבה לדברי תורה של רבך, ולו בגלל הרצון להתפלל בזמן התפילה בטרם יחלוף³.

נעבור עתה לסוגיה הלכתית, שדומה כי יש לה זיקה ישירה לנושא עיוננו.

שינוי במשנה במסכת מגילה:

בני העיר שמכרו רחובה של עיר, לוקחין כרמיו בית כנסת; בית הכנסת - לוקחין תיבה... אבל אם מכרו... תבה לא יקחו בית הכנסת, בית הכנסת - לא יקחו את הרחוב (מגילה פרק ד, משנה א).

הטעם להלכות שבמשנה זו הוא: 'מעלין בקודש ואין מורדין'.

בהקשר של עיקרון הלכתי זה ש'מעלין בקודש ואין מורדין', נחלקו בגמרא בשאלה אם מותר להפוך בית כנסת לבית מדרש, או בית מדרש לבית כנסת:

אמר רב פפא משמיה דרבא:

מבי בנישתא לבי רבנן שרי, מבי רבנן לבי בנישתא אסיר.

ורב פפא משמיה דרבא מתני איפבא.

אמר רב אחא: כוותיה דרב פפי מסתברא: דאמר ר' יהושע בן לוי: בית הכנסת מותר לעשותו בית מדרש, שמע מינה⁴ (מגילה כו ע"ב - כו ע"א).

פשוט הוא כי העניין העקרוני העומד מאחורי השאלה ההלכתית שנידונה בקטע זה, הוא השאלה איזו קדושה גדולה יותר, קדושת בית הכנסת, או קדושת בית המדרש. שאלה עקרונית זו תלויה בשאלה איזו פעולה היא מורמת ומרוממת יותר - לימוד תורה או תפילה. אם לימוד תורה מרומם יותר הרי שקדושת בית המדרש גדולה יותר, ואם תפילה מרוממת יותר, הרי שקדושת בית הכנסת גדולה יותר.

3. ראה דברי הראי"ה קוק לסיפור זה, עולת ראיה, חלק א, מבוא, עמ' כא.

4. רב אחא סבור שאם ר' יהושע בן לוי, שהיה אחד מראשוני האמוראים, אמר כי מותר להפוך בית כנסת לבית מדרש, מסתבר שהמסורת, שזאת הייתה גם דעתו של רבא, היא המסורת הנכונה, שכן למה להניח שיש מחלוקת בעניין זה, אם אין הכרח להניח כך. נוכח מה שנכתוב בהמשך הדברים, יש לכאורה הוכחה נוספת לדברי רב אחא: ראינו הרי שרבא הפטיר אל עבר רב המנונא שהאריך בתפילתו: 'מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה'. הוא סבור מן הסתם, כי קדושת בית המדרש אשר בו עוסקים בחיי עולם עולה על קדושת בית הכנסת בו עוסקים בחיי שעה, ומכאן אפשר גם להניח שהוא סבור שמותר להפוך בית כנסת לבית מדרש.

בהמשך דברי הגמרא מובא:

דרש קפרא: מאי דכתיב 'יִשְׂרָף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ, וְאֵת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַיִם וְאֵת כָּל בֵּית גְּדוֹל שְׂרָף בְּאֵשׁ' (מלכים ב כה, ט)? 'בית ה' - זה בית המקדש, 'בית המלך' - אלו פלמרין של מלך, 'זאת כל בתי ירושלים' - כמשמען, 'זאת כל בית גדול שרף באש' - ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי. חד אמר מקום שמגדלים בו תורה, וחד אמר מקום שמגדלים בו תפלה; מ"ד תורה, דכתיב 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר' (ישעיהו מב, כא), ומ"ד תפלה דכתיב 'ספרה נא הגדולות אשר עשה אלישע' (מלכים ב ח, ד) ואלישע דעבד, ברחמי (= בתפילה) הוא דעבד.

ומוסיפה הגמרא:

חסתיים דר' יהושע בן לוי הוא דאמר 'מקום שמגדלין בו תורה', דאמר ר' יהושע בן לוי 'בית הכנסת מותר לעשותו בית מדרש' (אלמא בית המדרש הוי בית גדול - רש"י), שמע מינה.

דומה כי מדברים אלה של הגמרא עולה כי ר' יוחנן הדורש כי 'בית גדול' הוא 'מקום שמגדלים בו תפילה' יסבור שקדושת בית הכנסת המשמש מקום תפילה, עולה על קדושת בית המדרש, ואסור להפוך בית כנסת לבית מדרש.

אך כאן עולה בעיה: לאור הנחתנו דלעיל, הרי ר' יוחנן הסבור שקדושת בית הכנסת עולה על קדושת בית המדרש, רואה בתפילה עניין מרומם יותר מאשר לימוד התורה; והרי ראינו כי ר' יוחנן אמר (לגבי מה שנאמר במשנה 'מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפילה') 'לא שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן אומנותן, אבל כגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפילה', והסקנו כי מדברים אלה עולה כי גם לדעת ר' יוחנן יש עדיפות עקרונית ללימוד תורה על פני תפילה.

נעבור עתה לעיון בסוגיא הלכתית אחרת בתלמוד הבבלי למסכת ברכות:

... ור' אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע, ספק לא קרא, חוזר וקורא קריאת שמע; ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל; ורבי יוחנן אמר, ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.⁵
ואמר רב יהודה אמר שמואל, היה עומד בתפלה וזוכר שהתפלל, פוסק ואפילו באמצע ברכה (ברכות כא ע"א).

5. דבריו אלה חולק ר' יוחנן על האמור בתוספתא, ברכות ג, ו: 'יכול יתפלל אדם כל היום כולו, פירש בדניאל (ו, יא): 'זימנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי וגו'' (דברי התוספתא הובאו גם בתלמוד הבבלי, ברכות לא ע"א); ואעפ"י שר' יוחנן אמורא הוא, כבר נאמר בספר הכריתות (לרבנו שמשון מקינון), כי גם על ר' יוחנן אמורים 'נתנא ופליגי'.

דומה שבדברי ר' יוחנן 'ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו', מדברים בעד עצמם. ר' יוחנן משבח בדבריו אלה את מעלת התפילה; אי-אפשר לוותר על התפילה, וככל הנראה, לשיטתו היא עולה על מעלת העיסוק בתורה. אכן, אי-אפשר לו לאדם להתפלל כל היום, אך הלוואי שהיה הדבר אפשרי. אין ר' יוחנן מסביר מדוע גדולה כל כך מעלת התפילה, ומדוע היא עולה על העיסוק בתורה. אולי בגלל שהאדם חש בעת התפילה קירבה לקב"ה, יותר ממה שהוא חש בעת עיסוקו בתורה, וכתוצאה מכך נוספת על המתפלל יותר יראת שמים, מאשר על העוסק בלימוד תורה.

מדברי התוספות על אתר עולה כי הם הבינו את דברי ר' יוחנן אחרת. ואלה הם דברי התוספות:

ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום. אומר ר"י דהלכה כר' יוחנן. ורוקא בספק התפלל, אבל ודאי התפלל - לא. תדע, דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך 'זנובר שהתפלל פוסק'.

התוספות מניחים כאילו ר' יוחנן אמר את דבריו רק במקרה שספק אם התפלל⁶. לענ"ד דברי התוספות קשים. ראשית, על מה הם מסתמכים כאשר הם מניחים כי מסתמא ר' יוחנן אינו חולק על מה שרב יהודה אומר בשם שמואל? וכי ר' יוחנן, גדול אמוראי ארץ ישראל אינו יכול לחלוק על שמואל? שנית, הנחת התוספות אינה הולמת את משמעותם הפשוטה של דברי ר' יוחנן. ר' יוחנן ביטא בדבריו גישה ערכית כללית 'ולואי שיתפלל אדם כל היום', ולא התייחס כלל למקרה שספק התפלל. הגמרא רק מביאה את דבריו הכלליים של ר' יוחנן בהקשר לדיון ההלכתי של ספק התפלל, ומבקשת בזה להדגיש כי אם ר' יוחנן אומר 'ולואי שיתפלל אדם כל היום', מן הסתם דעתו העקרונית היא כי מי שספק לו אם התפלל אם לאו, ראוי לו לחזור ולהתפלל. באותה מידה נראה לנוכח קביעתו העקרונית של ר' יוחנן, שגם אדם שנזכר באמצע תפילתו שכבר התפלל, ראוי לו שלא יפסיק את תפילתו הנוספת, אלא ישלים אותה, ולא כדברי רב יהודה בשם שמואל.

הוכחה מפורשת להבנתנו את דברי ר' יוחנן, אפשר להביא ממדרש תנחומא:

למדנו רבנו עד כמה תפלות חייב אדם להתפלל בכל יום? כך שנו רבותינו אין מתפללין יותר מנ' תפילות שתקנו אבות העולם; אברהם תקן תפילת שחרית... יצחק תקן תפלת מנחה... יעקב תקן תפלת ערבית... לפיכך אין אדם רשאי להתפלל יותר משלש תפלות ביום; ור' יוחנן אמר ולואי יתפלל אדם והולך כל היום (תנחומא מקץ).

הרי שר' יוחנן קבע קביעה כללית: אין מגבלה למספר התפילות שאדם

6. וראה גם בדברי התוספות, כט ע"א, ד"ה מפני.

רשאי להתפלל; הלואי שיהיה עסוק כל היום בתפילה.

מאחר שכך, מתחזק מדברי ר' יוחנן אלה, הקושי שהעלינו: איך הוא מסכים לכך שאלה שתורתם אומנותם אינם מפסיקים את תלמודם לשם תפילה, והרי לדעתו, מעלת התפילה גדולה עד כדי הבעת המשאלה 'לואי שיתפלל אדם כל היום'?

בסיכום עיוננו במקורות מן התלמוד הבבלי ההתרשמות המצטברת היא, כי העמדה הדומיננטית בתלמוד, היא העמדה כי ערך לימוד התורה עולה על ערך תפילה. אכן מצאנו את רב המנונא שהאריך בתפילתו, אך הוא ננזף בידי רבי זירא. מצאנו את ר' יוחנן האומר 'לואי שיתפלל אדם כל היום כולו', אך מצאנו בתוספתא מסורת תנאית הנוגדת את משאלתו. מצאנו דעה שקדושת בית הכנסת עולה על קדושת בית מדרש. אך העמדה הבולטת היא עמדתו של ר' יהושע בן לוי כי קדושת בית המדרש עולה על קדושת בית הכנסת, ומותר להפוך בית כנסת לבית מדרש.

הארכנו בדברים מן הבבלי, ומפאת קוצר היריעה נביא לענייננו מן הירושלמי, רק דברים שיש בהם כדי לפתור את הקושי שהעלינו על עמדת ר' יוחנן.

שנינו בירושלמי ברכות:

ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי: כגון אנו שעוסקין בתלמוד תורה, אפי' לקרית שמע אין אנו מפסיקין. ר' יוחנן אמרה על גרמיה כגון אנו שאין אנו עוסקין בתלמוד תורה, אפי' לתפילה אנו מפסיקין.

דין כדעתיה ודין כדעתיה, ר' יוחנן כדעתיה דר' יוחנן אמ' ולואי שמתפלל אדם כל היום, למה, שאין תפילה מפסדת; ר' יוחנן בן יוחי כדעתיה, דר' שמעון בן יוחי אמ', אילו הוינא קאים על פורא דסיני בשעתא דאיתיהיבת תורה ליש', הוינא מתכעי קומוי רחמנא דיתברי לבי נשא תרי פומין, חד דהוה לעי באוריתא וחד דעביד ליה כל צורכיה; חזר ומר, ומה אין חד הוא לית עלמא יכול קאים כיה מן דילמוריא (= מלשענת) דיליה, אילו הווי תרין, על אחת כמה וכמה (ירושלמי ברכות פרק א הלכה ב; ג ע"ב).

כך נוסח הקטע בכ"י ליידין⁸, ובעקבותיו בדפוס ונציה. אך ב'שרידי הירושלמי מן הגניזה' מובא הקטע באי-אילו שניונים, והשינוי החשוב

7. אילו הייתי עומד על הר סיני בשעה שניתנה תורה לישראל, הייתי מבקש לפני הקב"ה שייבראו לאדם שני פיות, אחד שיעסוק בתורה ואחד שיעשה לו כל צרכיו.

8. לפני שבועות אחדים יצאה לאור מהדורה חדשה של התלמוד הירושלמי עפ"י כ"י ליידין. מהדורה מודפסת זו הוצאה לאור ע"י האקדמיה ללשון העברית במסגרת מפעל 'המילון ההיסטורי ללשון העברית'. הקטע שהבאנו מובא במהדורה זאת בעמ' 7.

לענייננו הוא, ששם נאמר: 'ר' יוחנן אמרה על גרמיה כגון שאנו עסוקין בתלמוד תורה, אפילו לתפילה אנו מפסיקין'.

דומה כי הנוסח המקורי הוא הנוסח שב'שרידי הירושלמי', שהרי בהמשך הדברים נאמר: 'ר' יוחנן כדעתיה, דר' יוחנן אמ' ולואי שמתפלל אדם כל היום'. יוצא אפוא שעמדתו של ר' יוחנן אינה נובעת מהעובדא ש'אין אנו עסוקין בתלמוד תורה', אלא שאתפיסתו העקרונית לגבי חשיבות התפילה. מבקש הוא להדגיש את עמדתו החולקת על ר' שמעון בר יוחי, ולכן הוא אמר: גם אנו עוסקים בתלמוד תורה, ואעפ"כ סבור אני שצריך להפסיק את הלימוד לצורך התפילה, בגלל חשיבות התפילה. וכך ביאר ב'פני משה': 'ר' יוחנן דקאמר הלאי שיתפלל אדם כל היום, אלמא חשיבא ליה תפילה מתלמוד תורה, והלכך הוא דקאמר דמפסיקין לתפילה ואפילו מתלמוד תורה'.

אם נאמץ את המסורת של דברי ר' יוחנן שבנוסח שרידי הירושלמי מן הגניזה, כמסורת האותנטית של דברי ר' יוחנן, שוב אין סתירה פנימית בדבריו. ר' יוחנן סבור באופן עקיב כי תפילה חשובה, ולכן אפילו מי שתורתו אומנותו צריך להפסיק לתפילה. ומותר שאדם יתפלל יותר משלוש תפילות ביום, ובוודאי שמותר להאריך בתפילה, ומותר להפוך בית מדרש לבית כנסת, שכן קדושת בית כנסת עולה על קדושת בית מדרש⁹.

סוף דבר, דומה כי השאלה שדנו עליה במאמר זה היא שאלה תאורטית בלבד: אכן נפסק להלכה שקדושת בית המדרש עולה על קדושת בית הכנסת ולכן מותר להפוך בית כנסת לבית מדרש, אך אין להפוך בית מדרש לבית כנסת¹¹, אך בפועל דומה שהשאלה אינה מעשית, שכן נפסק כי בתי כנסת שקובעים בהם שיעורי תורה קבועים, דינם כבתי מדרש, ומותר להפוך בית מדרש מובהק, לבית כנסת כזה¹². אף בקשר להפסקת הלימוד לצורך תפילה, ב"שולחן ערוך" אכן נפסק ש'מי שתורתו אומנותו כגון רשב"י וחביריו, מפסיק לקריאת שמע ולא לתפילה'¹³, אך

9. וקרוב לכך גרס ביפני משה'.

10. ודברי ר' יוחנן כפי שהם מובאים בבבלי ברכות י"א שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן אומנותן, אבל כגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפילה, הם פרי מסירה אחרת של דברי ר' יוחנן, ואכן, אין הם עולים בקנה אחד עם שאר דברי ר' יוחנן, כפי שהם באים לידי ביטוי בסוגיות אחרות. ונראה לי כי נוסח הירושלמי שבכ"י ליידין, הוא פרי תיקון של אחד המעתיקים שרצה להתאים את הירושלמי לנאמר בבבלי בברכות, ולכן "תיקן" לנוסח: "כגון אנו שאין אנו עסוקין בתלמוד תורה".

11. רמב"ם, הלכות תפילה י"א, יד; שולחן ערוך, אורח חיים, קנ"ג, א.

12. באר היטב, אורח חיים קנ"ג, סעיף קטן ב, בשם תשובת דבר שמואל, סימן שמו.

13. שולחן ערוך, אורח חיים ק"ו, ב.

דומה שבזמננו פסיקה זו היא תאורטית בלבד, שהרי הכל רואים עצמם ככאלה שאינם כלולים בקטגוריה של רשב"י וחבריו, וכבר נפסק ב"שולחן ערוך": 'אבל אנו מפסיקין בין לקריאת שמע ובין לתפילה'¹⁴.

באשר לתוספת על שלוש התפילות נפסק כר' יוחנן - 'ולואי שיתפלל אדם כל היום' - רק לגבי מי שמסופק אם התפלל תפילה שהוא מחויב בה, אבל אם ברי לו שהתפלל - אינו חוזר ומתפלל¹⁵.

14. שם. וראוי לענייננו להביא את דברי השולחן ערוך, אורח חיים קכד, ד: 'כשש"ץ חוזר התפלה יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן, והעיר על זה בעל משנה ברורה: 'על כן יש ליהרר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת השי"ץ... שאם הלומדים יפנו ללימודם, עמי הארץ ילמדו מהן שלא להאזין לשי"ץ ויעסקו בשיחה בטלה ח"ו, נמצאו מחטיאין את הרבים'.

15. שולחן ערוך, אורח חיים קז, א. וראוי להדגיש דווקא בעת הזאת, שכל זאת אמור רק לגבי תוספת של תפילת שמונה עשרה, על שלוש הפעמים שאנו מתפללים תפילה זו, אך אמירת תחנונים רצויה גם רצויה בכל עת; ואלו הם דברי החפץ חיים לעניין זה:

ולא יסתפק האדם במה שמתפלל השמונה עשרה ג' פעמים ביום, אלא כמה פעמים ביום צריך לשפוך תפלות ובקשות בינו לבין עצמו כשהוא בביתו מעומקא דליבא, כי השלוש תפלות הם אצלו כבר שגורות בפיו, ואינו נותן לב עליהם כל כך, מה שאין כן אם יתבונן כל אדם בינו ובין עצמו ויעשה חשבון הנפש על מצבו ומעמדו וכו' ואז ישפוך לבו כמים נגד השי"ת.